

Використана література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, вихователів, молоді, батьків. – Полтава, 1994. – Т. 1. – 191 с.
2. Вишневецький О., Кобрій О., Чепіль М. Теоретичні основи педагогіки: підручник для студентів. – Дрогобич: Коло, 2001. – 268 с.
3. Вишневецький О. Національно-духовне відродження в українській школі. – Дрогобич-Трускавець, 1992. – 46 с.
4. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. – Львів: Львів. обл. пед. т-во ім. Ващенка; Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти, 1996. – 238 с.
5. Льїна Т. Проблеми морально-релігійного виховання особистості в історії педагогіки (XIX – поч. XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1996. – 182 с.
6. Кузьменко Н. Національна спрямованість змісту українських підручників з читання для молодших школярів (1857–1997): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 151 с.
7. Чупрій Л. Загальнолюдські моральні цінності як основа духовного виховання // Рідна школа. – 2004. – № 6. – С. 28-30.
8. Шумра Л. Моральні цінності як основа відродження української нації // Рідна школа. – 2003. – № 10. – С. 23-25.

СТАХИВ Л. Г. Морально-духовные ценности – неотъемлемая часть украинской культуры.

В статье акцентируется вопрос нравственности и духовности, освещаются такие общечеловеческие ценности, как вера, надежда, любовь, совесть, честность, справедливость, служение и тому подобное; раскрывается главная цель воспитания подрастающего поколения в контексте воплощения морально-духовных ценностей у жизни; показана их роль в украинской культуре и образовании в современных условиях.

Ключевые слова: нравственность, духовность, общечеловеческие ценности, украинская культура.

STACHIV L. G. Morally-spiritual values are inalienable part of the Ukrainian culture.

The question of morality and spirituality is accented in the article, such common to all mankind values are lighted, as faith, hope, love, conscience, honesty, justice, service and others like that; the primary objective of education of rising generation opens up in the context of embodiment of morally-spiritual values at life; their role is rotined in the Ukrainian culture and education in modern terms.

Keywords: morality, spirituality, common to all mankind values, Ukrainian culture.

**Тернопільська В. І.
Житомирський військовий інститут
Національного авіаційного університету**

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розглядаються теоретичні позиції і сучасні підходи до виховання моральної культури майбутніх вчителів. Розглядаються основні характеристики і особливості формування моральної культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: моральна культура, педагог, виховання.

В Україні у зв'язку з загальноосвітніми тенденціями проблема

формування моральної культури особистості набуває особливого значення. Слід зазначити, що моральна культура виступає у житті людини та суспільства соціально значущим орієнтиром діяльності суб'єктів, забезпечує духовно-вольову єдність суспільства, відповідний рівень самосвідомості й організованості його членів. Відтак ефективність виховного процесу у загальноосвітньому закладі залежить від рівня сформованості моральної культури педагога, що ставить вимоги до його професійної підготовки.

Основи теорії морального розвитку вчителів і, зокрема, студентської молоді, що обрала педагогічну професію, розкриті у працях І. Беха, М. Боришевського, Г. Васяновича, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Пехоти, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін. Різні аспекти виховання моральної культури особистості розглядаються у працях О. Дубасенюк, Г. Кардаш, Л. Олексюк, Л. Хоружої, О. Яція, С. Карпенчук та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття "моральна культура" та аналіз підходів до її формування у майбутніх педагогів.

Передача морального досвіду, набутих моральних знань від покоління до покоління складало сутність історичного буття народу. Працелюбність, справедливість, взаємодопомогу, любов, повагу до старших наші предки вважали пріоритетними у вихованні молоді. Можна визначити коло поведінкових характеристик, що відображають культуру ставлення до інших: особистість завжди зважає на присутність іншої людини і вибудовує свої дії з урахуванням її інтересів, не посягає на її місце у просторі, контролює свій настрій, не перехоплює на себе увагу всіх присутніх, не пригнічує ініціативи іншого, завжди готова висловити своє доброзичливе ставлення і привітність до інших і реалізує цю готовність за потреби, вибудовує власну поведінку відповідно до ситуації, висловлюючи свою згоду тому, що відбувається, абстрагуючись від подій чи протиставляючи своє "Я" іншим людям, які своїми діями створюють події.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що моральна культура є складним утворенням ціннісних, діяльнісних, особистісних аспектів і не має однозначного й універсального визначення, однак, разом із тим, її можливо проаналізувати й визначити у контексті певної сфери людського життя.

У щоденному бутті, за Г. Сковородою, поведінка людини повинна характеризуватися дотриманням правил і норм життєдіяльності в соціумі, виявленням нею культури у взаєминах і спілкуванні, вмінні критично аналізувати свої вчинки. Педагог обстоює думку про виховання молодого покоління не тільки словом, а й ділом, наголошує на здатності молодих

людей поєднувати свої особисті прагнення й бажання з інтересами інших добродійних людей. Ці ідеї вченого є стрижневими у формуванні соціально-активної, морально розвиненої особистості. До вчителя Г. Сковорода ставив великі вимоги: знання, гуманність, повага до дітей, здатність переконливо володіти словом, терплячість, безкорисливість – ці якості мають бути визначальними в особистості педагога [6].

Відомий педагог К. Ушинський приділяв багато уваги моральному вихованню особистості. Він вважав, що вчитель повинен розвивати такі моральні риси, як дисциплінованість, чесність, працьовитість, почуття власної гідності. Видатний педагог закликав наслідувати ідеал, який пропагував у сакральній літературі: “Є лише один ідеал досконалості, ... – це ідеал, що надається нам християнством. Все, чим людина має можливість та й повинна бути, знайшло свій вираз у божественному вченні” [8].

Одвічні соціальні потяги людини – потреба у спілкуванні й здатність взаємного “магнетизування”, морально-вольового впливу один на одного, за К. Ушинським, складають основу взаємин “педагог – учень”. Педагог стверджував, що взаємини вихователя й вихованців мають вирішальне значення і впливають на ефективність виховного процесу. У процесі спілкування з дитиною ніщо не діє так сильно на її душу, як переконання вихователя: “Найголовнішим шляхом людського виховання є переконання, а на переконання можна впливати тільки переконанням. Усяка програма викладання, всякий метод виховання, хоч би який він був хороший, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили насправді. ... Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплом його особистого переконання, вона не матиме ніякої сили” [8].

Значний внесок у теорію морального виховання зробив видатний вітчизняний педагог А. Макаренко. Вчений прагнув до реалізації ідеї “оптимістичного виховання”, вбачав перспективу у принципі віри в людину, в її можливості. Високо оцінюючи індивідуальність у кожному вихованцеві, А. Макаренко стверджував, що моральний розвиток особистості є найефективнішим у колективі. Приділяючи увагу моральному впливу колективу на особистість, вважав за норму встановлення гармонійних стосунків, підкреслюючи при цьому, що вся освітньо-виховна система повинна бути таким колективом, який своєю діяльністю створить практичну основу для морального виховання окремої особистості [3].

Про важливість організаційної роботи у вихованні моральної культури А. Макаренко писав у відомому творі “Книга для батьків”: “Культурне виховання буде лише в тому разі корисне, коли воно організоване свідомо,

супроводжується певним планом, правильним методом і контролем” [4].

Проблему морального розвитку особистості, формування у неї моральної культури досліджував видатний педагог, мовознавець, богослов І. Огієнко. Аналіз його теоретичної спадщини і практичної діяльності засвідчує, що використання християнської моралі поряд із історично складеними моральними нормами сприяє розвитку духовності людини: формує моральні чесноти (совість, справедливість, любов, милосердя тощо) і виробляє норми поведінки у соціумі. Зокрема в афоризмах і сентенціях він визначає науку морально-етичних норм, яких слід дотримуватися у взаєминах із іншими: “Умій прощати – в цьому висота служби ближньому”; “Переконайте добром тих, хто думає або робить зле”; “З веселим обличчям дивімось у очі терпінням, але обмірковуймо вихід із них спокійно, розважно й розумно” [5].

Проте виховання моральної культури неможливо уявити поза створенням гуманних взаємин між людьми. Гуманність, як зауважує В. Сухомлинський, формується з найнепомітніших речей: з віри в людину, в добре начало в ній, з творення добра стосунками, які розвиваються насамперед у праці на благо людей. Взаємини відтворюються у свідомості людей, у їх діяльності, у таких учинках, як допомога, співучасть, співпраця. Повноцінне виховання взаємин можливе тоді, коли дитина сприймає насамперед добро і виховується добром [7].

Педагогічна система В. Сухомлинського передбачала формування у дітей з раннього віку здатності до співпереживання, чутливості до чужого болю, милосердя і доброти щодо однолітків, молодших, старших, а також активну допомогу і підтримку слабшим.

Сутність взаємин, і відповідно й моральної культури, за вченим, розкривається у формуванні духовної потреби людини в людині, яка пробуджується лише тоді, коли вихованець буде здатним переживати інтерес до духовного світу іншої людини. Такі стосунки також забезпечують і розвиток колективу.

Педагог подає важливі норми моральності, дотримання яких зводиться до плекання в собі добра, правди, честі, духовної краси, творіння добрих справ, протистояння злу, неправді, безчестю. Але така “азбука моральної культури входить у свідомість і душу людини лише тоді, коли в шкільному колективі є елементарна культура людських взаємовідносин” [7].

Моральна культура педагога проявляється, насамперед, у глибокому розумінні ним дитини, вмінні вибудовувати гармонійні взаємини між вихованцями в міжособистісному спілкуванні, колективних справах. Саме з цієї позиції автор методики організації колективних творчих справ, творець

педагогіки, про яку йдеться як про “педагогіку співробітництва”, І. Іванов будував свою виховну систему. В основі його методики КТС [1] лежить співпраця вихователів і вихованців. На думку вченого, тільки спільна праця на радість і користь іншим людям створює й зміцнює єдиний колектив вихователів і вихованців, у якому кожен розкриває й продукує все краще в собі, розвиває соціально-моральні вміння. Розвиток особистості, як зазначає І. Іванов, здійснюється в процесі включення її в різноманітні види діяльності, спілкування, розширюючи тим самим можливості її взаємозв'язку з навколишнім світом. У процесі колективної творчої діяльності, за педагогом, розвиваються в єдності всі сфери особистості: пізнавально-світоглядна, емоційно-вольова, діяльнісна, що, в свою чергу стимулює формування соціально-комунікативної культури вихованця.

Моральні ідеї А. Макаренка та В. Сухомлинського деталізовано у роботі С. Карпенчук. Дослідниця, ґрунтуючись на досягненнях видатних педагогів, викокремила відповідний перелік позитивних якостей, що становлять цінність для сучасного виховання, і якості, які слід викорінювати під час педагогічного процесу. С. Карпенчук, вважаючи, що педагог покликаний бути духовним наставником, зазначала, що майбутнім учителям і молодим педагогам потрібен чіткий орієнтир, який вів би їх від усвідомлення цілей виховання до кінцевого результату на основі ефективного виховного впливу. Таким орієнтиром С. Карпенчук вважає загальнолюдські цінності, що є продуктом конкретних історичних умов суспільного життя [2].

Слід також підкреслити, що реалізація процесу виховання моральної культури мйбутніх учителів неможлива без розробки і впровадження їх у певну систему професійної підготовки, оскільки в подальшій практичній діяльності педагогові необхідно взаємодіяти з різними людьми у вирішенні різноманітних справ. Йому необхідні спеціалізовані знання, вміння та навички для організації дозвілля вихованців, для забезпечення підтримки і допомоги колегам, учням, їх батькам у корекції міжособистісних взаємин. Отже, до професійних характеристик майбутніх учителів додаються: здатність брати на себе відповідальність, вміння впливати на розвиток різних ситуацій і передбачати кінцевий результат; вміння регулювати конфліктні ситуації та підтримувати повагу до інших; вміння захищати права дитини; здатність до інтенсивної інтелектуальної праці, вміння аналізувати інформацію, постійно бути в курсі змін законодавчої бази та нових наукових надбань із питань виховної роботи, вміння ефективно і швидко оволодівати новими виховними технологіями; творчість, комунікабельність, активність, ініціатива, об'єктивність, адекватність

самооцінки, спостережливість, наполегливість, вміння організувати й оцінювати з морально-етичних позицій діяльність учнів у різних ситуаціях, здатність працювати з колегами та партнерами тощо.

Ефективність виховної діяльності багато у чому залежить від вибору й об'єктивного оцінювання доцільності того чи іншого методу: розяснення, пояснення, переконання, заохочення, спостереження, наслідування, драматизації, прикладу, асоціації, тренінгових вправ, мозкового штурму, контрольних запитань, створення проблемних ситуацій, моделювання, оцінного й порівняльного аналізу, залучення до практичної та дослідницької діяльності, самостійної роботи (самовиховання, самовдосконалення, самоконтролю, саморегуляції) тощо.

Інтерактивна взаємодія викладача і студента має реалізуватися через подачу знань за допомогою вербального й невербального каналів спілкування та у певних формах організації заняття (рольова гра, діловий обмін у формі міні-конференцій, презентації групових проєктів, розв'язування кросвордів, педагогічних ситуацій).

Під час оцінювання рівня опанування моральною культурою важливим є впровадження в практику роботи вищих навчальних закладів єдиного набору діагностичних методик, що дасть змогу здійснювати у подальшому моніторинг морального розвитку майбутніх учителів та визначати напрями подальшої роботи з ними.

Також зазначимо, що робота викладача зі студентами повинна охоплювати комплекс різноманітних заходів спрямованих на поглиблення й удосконалення теоретичної та практичної підготовки фахівців у сфері майбутньої професійної діяльності. До основних напрямів такої роботи належать: відвідування науково-практичних конференцій, концертів, масових вистав, участь у соціальних акціях та аналіз проведених заходів; робота з архівними та нормативними документами, першоджерелами, навчальними та навчально-методичними посібниками, підручниками, додатковою літературою, електронними версіями підручників і користування спеціальними сайтами мережі Інтернет; удосконалення практичних навичок професійної діяльності (бесіди, діалоги, дискусії, лекції та семінарські заняття з аналізом конкретних педагогічних ситуацій, ситуацій морального вибору тощо); пошукова, науково-дослідна діяльність у процесі виховання моральної культури.

Ефективними формами організації виховної роботи мають стати лекції-дискусії, диспути, проєктна діяльність, майстерні виховної діяльності, конкурси й олімпіади, ділові ігри, виставки наукових робіт, фотосесії кращих виховних результатів академічних груп, творчі звіти щодо виховної діяльності.

В умовах скорочення аудиторних навчальних годин і збільшення ролі самостійної роботи у професійній підготовці майбутнього вчителя сьогодні, як ніколи, зростає значення різноманітних позааудиторних форм виховання моральної культури: наукових студентських гуртків із питань виховної роботи, дистанційних центрів щодо самопідготовки, самовиховання. Окреме місце серед форм виховання моральної культури студентів займає підготовка до олімпіад і конференцій різних рівнів, участь у масштабних освітніх проектах, волонтерська діяльність.

Таким чином, виховання моральної культури майбутніх учителів відбувається у процесі залучення їх до засвоєння вироблених людством універсальних цінностей, цінностей педагогічної професії, створення соціально-педагогічних умов для реалізації ними власного потенціалу у формуванні моральної свідомості, моральних почуттів, моральних учинків.

Використана література:

1. *Иванов И. П.* Энциклопедия коллективных творческих дел / Иванов И. П. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с.
2. *Карпенчук С. Г.* Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 94 с.
3. *Макаренко А. С.* Сочинения : в 7 т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – Т. 4. – 1958. – 527 с.
4. *Макаренко А. С.* Сочинения : в 7 т. / Антон Семенович Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – Т. 5. – 1958. – 558 с.
5. *Огієнкові афоризми і сентенції / упорядкував З. Тіменик.* – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. – 96 с.
6. *Сковорода Г. С.* Педагогічні ідеї / Г. С. Сковорода. – К., 1972. – 308 с.
7. *Сухомлинский В. А.* Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. – К. : “Рад. школа”, 1972. – 243 с.
8. *Ушинський К. Д.* Вибрані твори : в 6 т. / К. Д. Ушинський. – К. : “Рад. школа”, 1954. – Т. 1 : Рідна школа. – 1954. – 588 с.

Тернопольская В. И. Воспитание моральной культуры будущих учителей: теоретический аспект.

В статье рассматриваются теоретические позиции и современные подходы к воспитанию моральной культуры будущих учителей. Рассматриваются основные характеристики и особенности формирования моральной культуры будущих специалистов.

Ключевые слова: моральная культура, педагог, воспитание.

Ternopil'ska V. I. The development of future teachers' moral culture: theoretical aspect.

The article deals with theoretical points and modern approaches to future teachers' moral culture. It examines the main characteristics and peculiarities of future specialists' moral culture formation.

Keywords: moral culture, teacher, education.